

وضعیت‌سنجی شاخص‌های تغییر ساختار و نظم اجتماعی ناشی از

مهاجرت در شهر قم¹

کاظم مجتبایی،² مهرداد نوابخش³

تاریخ دریافت: 98/02/03

تاریخ پذیرش: 98/04/25

از صفحه 209 تا 236

پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، سال دوازدهم،
شماره دوم (پیاپی چهل و ششم)، تابستان 1398

چکیده

مقدمه: تغییرات در ساختار و نظم اجتماعی منجر به شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌ها، رفتارهای متفاوت و نابهنجار در شهرهای بزرگ می‌شود؛ بنابراین مسئله اصلی تحقیق این است که کدام یک از شاخص‌های ساختار و نظم اجتماعی در شهر قم بر اثر مهاجرت تغییر یافته و در وضعیت مناسبی قرار گرفته‌اند؟

روش: این تحقیق به روش پیمایشی انجام و داده‌ها با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری شدند. با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران تعداد 384 نفر به روش تصادفی ساده انتخاب شدند. در این پژوهش روایی و پایایی مقیاس اندازه‌گیری بررسی و مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها: به‌منظور ساخت پرسشنامه پژوهش، پس از مطالعه اسناد بالادستی و مصاحبه با خبرگان، با بهره‌گیری از مبانی نظری تحقیق و پژوهش‌های داخلی و خارجی، ملاک‌ها و شاخص‌های موردنیاز برای اندازه‌گیری هر یک از مؤلفه‌های تغییر ساختار و نظم اجتماعی ناشی از مهاجرت استخراج شد. یافته‌های تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که پرسشنامه محقق‌ساخته دارای شش مؤلفه است که نسبت مجذور کای دو به درجه آزادی برابر 2/81 و مقدار RMSEA برابر 0/07 است که نشان می‌دهد مدل از برازش مناسبی برخوردار است. همچنین، میانگین نظر خبرگان در خصوص هر مؤلفه نشان می‌دهد که اعتماد اجتماعی دارای 2/82، مشارکت اجتماعی دارای 2/98، احساس امنیت اجتماعی دارای 3/07، انسجام اجتماعی دارای 3/16، سازگاری اجتماعی دارای 3/16 و احساس تعلق اجتماعی دارای 3/56 است.

نتیجه‌گیری: مهاجرت اثرات اجتماعی و اقتصادی خاصی بر شهرها و مناطق مهاجرپذیر به‌جا می‌گذارد که باعث تغییر ساختار اجتماعی آن شهر می‌شود. ازجمله شهرهایی که تحت تأثیر مهاجرت قرار گرفته، شهر قم است. حضور این مهاجران که از اقلیت‌ها، قشرها و اقوام مختلفی هستند، باعث تغییر ساختار اجتماعی این شهر شده است.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت، ساختار و نظم اجتماعی، شهر قم.

1- این مقاله برگرفته از رساله دکتری می‌باشد.

2- دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران. mojtaba98@chmail.ir

3- استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول). mehrdad_navabakhsh@yahoo.com

مقدمه

مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی جمعیت است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی، تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل حرکت به مقصد یا محل ورود است. مهاجرت یکی از عوامل تغییر جمعیت بوده و دارای اثرات منفی و مثبت، درازمدت و کوتاه‌مدت است و این اثرات، تغییراتی را در ساختار اجتماعی منطقه مهاجرپذیر وارد می‌کند و می‌تواند افزایش آسیب‌های اجتماعی را در برداشته باشد و به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات درازمدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه‌مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند و تعادل و عدم تعادل‌هایی را در جمعیت‌های تحت تأثیر خود به وجود بیاورد (زنجانی، 1380: 5).

مهاجرت‌های داخلی ایران نتیجه توزیع نابرابر جمعیت در ارتباط با امکانات طبیعی، عدم توزیع مناسب اعتبارات عمرانی و سرمایه‌گذاری ملی در بهره‌برداری از منابع طبیعی است (ایمانی، 1368: 35). هم‌اکنون مهاجرت‌های بی‌رویه موجب بروز انبوهی از مشکلات به‌صورت سامانه‌ای شده است که تمامی ساختارهای اجتماعی و عملکرد آن را در بر گرفته است؛ حتی ساخت اجتماعی و اقتصادی شهر نیز ممکن است تغییر کند.

به‌عبارت‌دیگر، فرایند مهاجرت نه‌تنها بر حجم، توزیع و رشد جمعیت یک جامعه تأثیر می‌گذارد، بلکه رشد و گسترش افقی بی‌رویه شهرها را با مشکلات امنیتی، اجتماعی و اقتصادی متعدد روبه‌رو نموده که تهدید جدی برای حیات این شهرها به شمار می‌رود (عزیزپور و همکاران 1390: 110). بر این اساس، مهاجران به دلایل تفاوت‌های اقتصادی، فرهنگی، تخصصی، مهارتی، وابستگی‌های زبانی، مذهبی و قومی بین مبدأ و مقصد مهاجرت و تنش بین وفاداری مهاجرین به فرهنگ، آداب‌ورسوم زادگاه خویش و قرار گرفتن در شرایط جدید، با قوانین و مقررات آداب‌ورسوم متفاوت و بیگانه با آن نمی‌تواند متناسب با کارکردهای اجتماعی، اقتصادی، امنیتی و سیاسی جامعه جدید ایفای نقش کنند.

تغییرات ساختار اجتماعی در اثر مهاجرت، صرف‌نظر از تبعات جمعیتی و نوعی به‌هم‌ریختگی در ارزش‌های اجتماعی جامعه شهری مقصد، منجر به شکل‌گیری گروه‌های قومی با خرده‌فرهنگ‌ها، رفتارهای متفاوت و نابهنجار در شهرهای بزرگ

می‌شود که شهر قم از این قاعده مستثنا نیست و همواره در طول تاریخ و به‌ویژه در سال‌های اخیر، مهاجران و خانواده‌های زیادی محل سکونت خود را رها کرده و به‌منظور به دست آوردن شرایط بهتر یا تحصیل در مدارس و حوزه‌های علمیه به این شهر مقدس سفر و درنهایت، مهاجرت کرده‌اند که در نتیجه این جابجایی‌ها و مهاجرت‌ها، در ابتدا، مهاجران جایی برای سکونت در شهر قم پیدا کرده و با توجه به توان مالی یا شرایط خود در بخش‌های مرکزی یا حاشیه‌ای شهر سکنی می‌گزینند که در این روند با توجه به این‌که در سال‌های اخیر بیشتر تشدید شده است و از جهتی شهر قم نیز کشش این‌همه مهاجر، آن‌هم با فرهنگ‌ها یا گویش‌های متفاوت را ندارد، بنابراین نوعی فشار نامتعارف بر جامعه شهری قم و ساختار اجتماعی این شهر وارد شده است و موجب افزایش تخلفات و جرائم بیشتر در میان مهاجران شده است؛ به‌ویژه این پدیده بیشتر ناشی از مهاجرت اقوام، گروه‌ها و مهاجران داخلی کشور از یک‌سو و مهاجرت افراد خارجی، به‌ویژه از کشورهای همسایه، از سوی دیگر است که منجر به نگرانی مردم بومی و مذهبی این شهر و همین‌طور دغدغه‌آفرینی برای مدیریت سیاسی، امنیتی و انتظامی شده است؛ بنابراین مهم‌ترین هدفی که در این تحقیق در پی شناخت و بررسی آن هستیم، بررسی وضعیت شاخص‌های ساختار و نظم اجتماعی ناشی از مهاجرت در شهر قم است. بر این اساس، سؤال اصلی این تحقیق نیز این است که کدام یک از شاخص‌های ساختار و نظم اجتماعی ناشی از مهاجرت در شهر قم در وضعیت مناسبی به سر می‌برد؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات مختلفی در زمینه مهاجرت در سطح کشور انجام شده است، ولی کمتر به تغییرات اجتماعی ناشی از مهاجرت توجه شده است که با توجه به اهمیت ایدئولوژیکی شهر قم و مسئله تغییر شاخص‌های ساختار و نظم اجتماعی در این شهر، نویسندگان سعی کرده است این موضوع را بیشتر مورد مذاقه قرار دهد. در ادامه به برخی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع این پژوهش اشاره می‌شود.

زرقانی و موسوی (1392)، در پژوهشی به بررسی و تجزیه و تحلیل پیامدهای امنیتی مهاجرت‌های غیرقانونی بین‌المللی پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که رابطه مهاجرت و امنیت ملی، رابطه متناقض‌نمایی است. به عبارت دقیق‌تر، مهاجرین بین‌المللی را می‌توان برای کشورهای مبدأ و مقصد، هم تهدید دانست و هم فرصت، و در این میان، برنامه‌ها و استراتژی‌های کشورهاست که تهدید یا فرصت بودن این پدیده اجتماعی - فضایی را تفسیر می‌کند.

اصلانی (1388)، در پژوهشی به بررسی روند مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه اخیر و تأثیر آن بر امنیت ملی پرداخته و روند مهاجرت‌های داخلی کشور را از منظر علل، انواع و عوامل غالب مورد بررسی قرار داده و این روند را طی چهار دوره مجزا از ابتدای قرن چهاردهم شمسی تاکنون تفکیک و مهم‌ترین اثرات آن را بر امنیت ملی با تکیه بر ابعاد اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی امنیت و تأکید خاص بر مهاجرت داخلی در تهران طی سه دهه اخیر احصاء نموده است. نتایج تحقیق نشان‌دهنده آن است که در دوره چهارم مهاجرت‌های داخلی کشور، تأثیرگذارترین علل منجر به مهاجرت روستائیان به شهرهای بزرگ و مراکز استان‌ها، به‌ویژه کلان‌شهر تهران، عللی نظیر ایجاد فاصله روزافزون شهر و روستا، تفاوت سطوح درآمد بین شهر و روستا، سهولت در استفاده از امکانات رفاهی شهرها، امکان دستیابی به هدف‌های فرهنگی و مواردی این‌گونه است و به‌واسطه برخوردار نبودن این پدیده از سامانه‌ای منظم و منطقی، برخی از مؤلفه‌های امنیت ملی همانند امنیت اجتماعی و زیست‌محیطی به‌شدت تحت تأثیر واقع شده‌اند. تشدید ناهنجاری‌های اجتماعی، گسترش حاشیه‌نشینی در اطراف شهرهای بزرگ، به‌ویژه تهران، و تأثیر نامطلوب بر اقتصاد کشور را می‌توان از مهم‌ترین اثرات پدیده مهاجرت بر بعد اجتماعی امنیت ملی برشمرد.

عبادی‌نژاد (1383)، در پژوهشی نقش حاشیه‌نشینی در بروز ناامنی را بررسی کرده و بیان می‌کند که افزایش بی‌رویه جمعیت، توزیع نامتناسب و ناعادلانه امکانات در سطح کشور به بهانه عدم توجیه اقتصادی، عدم حمایت از مشاغل بومی و پایه‌ای در روستاها و شهرهای کوچک و از سوی دیگر پدیده‌های طبیعی مانند سیل، خشک‌سالی، سرمازدگی محصولات کشاورزی، آفات دامی، ناامنی و... موجبات افزایش مهاجرت از روستا به شهر

و از شهرهای کوچک به کلان‌شهرها را فراهم می‌آورد. لیکن آنان که از تمکن مالی، مهارت زندگی اجتماعی، مهارت شغلی و فرهنگ زیست‌شهری به هر دلیل بی‌بهره بوده در حاشیه شهرها ساکن شده‌اند. گزارش سازمان‌های جهانی در نگاهی خوش‌بینانه خبر از جمعیت 500 میلیون نفری حاشیه‌نشین در جهان می‌دهند (بیش از 51 درصد جمعیت جهان در حاشیه شهرها زندگی می‌کنند). ایران نیز در میان کشورهای درحال توسعه چهره‌ای خاص دارد، به‌نحوی که 50 سال پیش فقر روستایی، فقر غالب در ایران بوده است. امروزه، این فقر شهری است که چالش مدیریت شهرها و برنامه‌های توسعه ملی است. در دهه‌های اخیر، به‌تدریج جماعات نابسامان و سکونت‌گاه‌های غیررسمی به‌طور عمده در حاشیه کلان‌شهرها و شهرهای بزرگ کشور، خارج از برنامه رسمی توسعه شهری و به‌صورت خودرو شکل گرفته و گسترش یافته است.

عبدالملکی (1389)، در تحقیق خود به مهاجرت نخبگان و رهیافت‌های حل بحران پرداخته و در واقع، کشورهای درحال توسعه باید عوامل دافعه نیروی انسانی متخصص و نخبگان خود را شناسایی کرده و درصد رفع و کاهش این عوامل برآیند. از سوی دیگر، جذب پیشگیرانه به‌عنوان یک راهبرد کارآمد دیگر، باید کانون توجه قرار گیرد. هدف از این راهبرد درگیر کردن نخبگان در مقوله توسعه و خارج کردن آن‌ها از وضعیتی است که آن‌ها خود را قربانیان توسعه‌نیافتگی تلقی نکنند، بلکه توسعه‌نیافتگی را مشکل خود فرض کرده و در شرایط سخت بمانند و کار کنند. راهکار مؤثر دیگر در جلوگیری از مهاجرت مغزها، تقویت روند چرخش مغزها از طریق توسعه ارتباطات علمی بین‌المللی است و مفهوم چرخش مغزها که به سیکل حرکت به خارج از کشور برای آموزش و سپس، کسب شغل در آنجا و درنهایت، بازگشت به خانه برای دستیابی به مزایای یک فرصت خوب اشاره می‌کند، انتقال دانش به کشور اصلی را افزایش می‌دهد.

محمدزاده و محمدپور (1389)، در پژوهش خود تحلیل اقتصادی - اجتماعی بر تأثیرگذاری مهاجرت بر امنیت کشور را بررسی کرده و بیان می‌کنند که متغیرهای نرخ بیکاری، نابرابری درآمدی و صنعتی شدن از جمله متغیرهای مهم و تأثیرگذار بر سرقت در کشور بوده است، به‌طوری که افزایش نرخ بیکاری و نابرابری درآمدی موجب افزایش نرخ سرقت در ایران شده است. این در حالی است که افزایش نرخ صنعتی شدن، نرخ سرقت را در کشور کاهش داده است. همچنین نتایج بررسی علل اقتصادی ارتکاب قتل

در ایران بر این دلالت دارد که متغیرهای نرخ بیکاری، فقر نسبی و نابرابری درآمدی از جمله عوامل تعیین‌کننده ارتکاب قتل در ایران بوده و با آن رابطه مستقیم داشته است. مطابق نتایج تحقیق، توسعه صنعتی، توزیع عادلانه درآمد، کاهش نرخ بیکاری و فقر نسبی توصیه‌های سیاستی مناسبی برای کاهش جرم در کشور محسوب می‌شوند.

همچنین مهماندار و همکارن (1389)، در پژوهشی با عنوان «بررسی علل مهاجرت‌های غیرقانونی و تأثیر آن بر نظم و امنیت» بیان می‌کنند که افزایش مخارج دولتی در عمران روستاها، کاهش شکاف دستمزد میان شهر و روستا و همچنین سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی منجر به کاهش روند مهاجرت به شهرها خواهد شد. همچنین افزایش شاخص قیمت محصولات کشاورزی، افزایش نرخ باسوادی، رشد اقتصادی و افزایش سطح زیر کشت از طریق اثرگذاری مثبت بر سرمایه‌گذاری کشاورزی، منجر به کاهش مهاجرت از روستا به شهر خواهند شد. بر اساس نتایج این طرح پیشنهاد می‌شود که مخارج عمران و توسعه روستاها توسط دولت افزایش یابد، شکاف دستمزد نیروی کار بین شهر و روستا کاهش یابد و دولت علاوه بر اهداء تسهیلات جهت سرمایه‌گذاری به کشاورزان، باید از طریق مشوق‌ها موجبات حضور بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و نواحی روستایی را فراهم کند.

مبانی نظری پژوهش

1- نظریه‌های مهاجرت

در دیدگاه‌های مربوط به مهاجرت، دو دیدگاه «کارکردگرایی» و «وابستگی» مهم‌ترین رویکردهای کلاسیک به مهاجرت هستند. در نظریه کارکردگرایی تأکید بر کارکردها و پیامدهای پدیده مهاجرت است. بر اساس این دیدگاه، وقتی در یک نظام اجتماعی نیازهای کنش‌گران برآورده نشود، احتمال اینکه آن‌ها برای برآوردن این نیازها دست به مهاجرت بزنند زیاد است. مهاجرت یک عنصر برای برقراری تعادلی است که در نظام برهم‌خورده است. مفاهیمی نظیر جذب، همانندی و یگانگی در این نظریه اهمیت اساسی دارند و بر این تکیه دارند که پس از ورود مهاجرین به جامعه مقصد، این جامعه آن‌ها را در خود جذب و سپس با خود همانند می‌سازد. مهاجرین بعد از همانند شدن با

محیط به یگانگی با محیط و فضای اجتماعی جدید می‌رسند و به‌صورت جزئی از جامعه مقصد درمی‌آیند. در اینجا تعامل نوینی میان مهاجرین و جامعه جدید ایجاد می‌شود و تنش بین آن‌ها و محیط از بین می‌رود. به‌طور کلی، در نظریه کارکردگرائی، مهاجرت عامل مطمئنی برای جلوگیری از آسیب‌های ناشی از عدم تعادل در جامعه است.

در نظریه وابستگی مهاجرت (یا دیدگاه تضاد)، پدیده مهاجرت در چارچوب مفاهیم سرمایه‌داری جهانی و توسعه‌نیافتگی مطرح می‌شود. از این منظر، مهاجرت از یک سو معلول توسعه نابرابر است و از سوی دیگر، عامل گسترش و تعمیق نابرابری در جامعه است. در این رویکرد دو نوع عوامل در پدیده مهاجرت مهم انگاشته می‌شوند:

- عوامل تغییردهنده؛ که با نفوذ سرمایه‌داری در مناطق سنتی و ایجاد تغییر در فن‌های تولیدی ارتباط دارد. فن‌های جدید کارگر اضافی ایجاد می‌کند و آن‌ها را مجبور به مهاجرت می‌نماید.

- عوامل رکودی که در نتیجه پیشی گرفتن رشد جمعیت از تولیدات کشاورزی بروز می‌یابد و نیروی کار اضافی را مجبور به مهاجرت می‌کند. از نظر طرفداران این نظریه، راه‌حل مسئله مهاجرت را باید در چارچوب کلی راهبرد توسعه مورد بررسی قرار داد. تا زمانی که وضعیت نابرابر میان شهر و روستا و فقیر و غنی و کشورهای عقب‌مانده و توسعه‌یافته از بین نرود، تقلیل یا به حداقل رساندن مهاجرت امکان‌پذیر نیست.

همچنین نظریه‌های مهاجرت، متعدد بوده، در یک دسته‌بندی عام می‌توان آن‌ها را در سه گروه تقسیم کرد: گروه اول، نظریه‌هایی هستند که در چهارچوب اقتصاد آزاد شکل گرفته‌اند، سعی دارند که با اصل عرضه و تقاضا، مهاجرت را توضیح دهند. گروه دوم، نظریه‌هایی هستند که نابرابری ساختاری را مبنای مهاجرت می‌دانند و گروه سوم، نظریه‌هایی اجتماعی - اقتصادی مهاجرت هستند.

مهاجرت چه در سطح کلان آن و چه در ابعاد خردتر، آن‌قدر پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی است که نمی‌توان تنها یک یا چند عامل را به آن نسبت داد، یا چند نظریه را کنار هم قرار داد و بر مبنای آن این پدیده را مورد بررسی قرار داد، بلکه به‌جرت

می‌توان گفت که عوامل مختلفی در کنار هم این پدیده را موجب می‌شوند و درنهایت، فرد یا گروهی دست به مهاجرت می‌زنند.

نظریه جاذبه و دافعه¹ دوری توماس²

در سال 1941 میلادی نظریه مشهور دیگری به نام «جاذبه - دافعه» را دوری توماس مطرح کرد. این نظریه برای تبیین مهاجرت، بر عدم تعادل اجتماعی - اقتصادی میان کشورهای مبدأ و کشورهای مقصد متمرکز می‌شود و بیان می‌دارد که وجود عدم تعادل‌های اجتماعی - اقتصادی در کشور مبدأ، موجب دفع افراد از این کشورها می‌شود (جعفری معطر، 1387: 39) و برعکس، در کشورهای مقصد عوامل اجتماعی - اقتصادی به صورتی در کنار هم قرار گرفته‌اند که افراد را جذب می‌نماید و تا زمانی که عوامل دافعه در کشورهای مبدأ پابرجا هستند و در مقابل بر عوامل جاذبه در کشورهای مقصد افزوده می‌شود روند مهاجرت ادامه خواهد یافت.

نظریه جاذبه و دافعه اورت اس. لی³

در سال 1966 اورت اس. لی در قالب نظریه دفع و جذب به تحلیل عوامل میانی بین مبدأ و مقصد می‌پردازد. او معتقد است که مهاجرت به معنای تغییر دائم یا به نسبت دائمی محل اقامت است.

وی وجود امکانات آموزشی بیشتر، اشتغال و درآمد را در مبدأ، از جمله عوامل جاذبه به حساب می‌آورد و در مقابل، هزینه‌های بالای زندگی جدید، دوری از خانه و کاشانه و آلودگی محیط‌زیست را از عوامل دافع محسوب می‌دارد. نکته قوت نظریه لی تأکید درست و به‌جای او درباره عوامل شخصی است. تحت تأثیر این عوامل است که برخی از افراد مهاجرت را ترجیح می‌دهند و به آن مبادرت می‌ورزند و برخی دیگر در محل سکونت خود باقی می‌مانند (حاج حسینی، 1385: 35).

1- pull and push

2- D. S. Thomas

3- Everett. S. Lee

مدل‌های ادغام قومی آنتونی گیدنز¹

سه مدل اساسی برای ادغام قومی مهاجران وجود دارد که برخی از جوامع چند قومیتی در برابر این چالش‌ها از آن‌ها استفاده کردند: «همانند گردی»، «کوره ذوب»² و «کثرت‌گرایی». اولین راه، همانند شدن است؛ به این معنا که مهاجرانی که وارد یک جامعه می‌شوند دست از آداب و رسوم و کردارهای اولیه خود بردارند و رفتار خود را بر اساس ارزش‌ها و هنجارهای اکثریت شکل دهند. رهیافت طرفدار همانند شدن خواستار این است که مهاجران، زبان، پوشاک و سبک زندگی و نگرش‌های فرهنگی خود را تغییر دهند تا در نظم اجتماعی جدید ادغام شوند. مدل دوم، مدل کوره ذوب است. در این مدل به جای آن که سنت‌های مهاجران به نفع سنت‌های غالب از میان برود، این دو سنت در هم می‌آمیزند تا الگوهای فرهنگی جدید و تحول‌یافته‌ای ایجاد کنند. نه فقط هنجارها و ارزش‌های فرهنگی مختلفی از خارج «وارد» جامعه می‌شود، بلکه وقتی گروه‌های قومی خود را با محیط اجتماعی بزرگ‌تری که وارد آن می‌شوند منطبق می‌سازند، تنوع و گوناگونی بیشتری به وجود می‌آید. مدل سوم، کثرت‌گرایی فرهنگی³ است. از این منظر، بهترین راه این است که از ایجاد جامعه متکثر حمایت کنیم که در آن اعتبار و اهمیت مساوی برای خرده‌فرهنگ‌های متعدد و متفاوت به رسمیت شناخته شود. رهیافت کثرت‌گرا گروه‌های اقلیت قومی را همچون سهام‌دار، آن‌هم پایه در جامعه تلقی می‌کند؛ به این معنا که آن‌ها از حقوقی مشابه حقوق اکثریت جمعیت برخوردارند. تفاوت‌های قومی به‌منزله مؤلفه‌های حیاتی زندگی کل ملت مورد احترام و تجلیل قرار می‌گیرد (گیدنز، 1387: 373).

2- ساختار و نظم اجتماعی

ساختار و نظم، الگو یا آرایش منظم جامعه با مجموعه‌ای از روابط و پیوندهایی میان افراد، گروه‌ها و طبقات مختلف جامعه است که نهادها و رفتارهای اجتماعی یا فرهنگی در آن جامعه بر اساس این روابط ترتیب و تنظیم می‌یابد. چون ساخت کلی، پویا و در حال دگرگونی است، از این‌رو باید آن را همواره با توجه به شرایط خاص زمانی و مکانی، مورد

1- Anthony giddens

2- melting pot

3- cultural pluralism

مشاهده و بررسی قرار داد. چه را که به مقتضای زمان و مکان و تاریخ، در حرکت و پویایی است. امور و پدیده‌هایی که دارای ساخت یا ساختار هستند عبارت‌اند از: نهادها، سازمان‌ها، اعتقادات، جریانات، سلوک و رفتارهای منظم، روابط اجتماعی که برخی دارای ساخت مقاوم و برخی کم مقاومت هستند، نظام‌ها، طبقات و گروه‌های اجتماعی و سازمان‌های رسمی و غیررسمی، حتی آداب‌ورسوم و نظایر آن، هم دارای ساخت یا بنیاد هستند و هم از بنیادها یا ساخت‌های اجتماعی نشأت می‌گیرند. قواعد، مقررات، ارزش‌ها، شیوه‌های زندگی اقتصادی و فرهنگی، متأثر از ساختارهای اجتماعی هستند و با درجات مختلف در لایه‌های بنیادها یا ساخت‌ها تأثیر دارند (لوپز و اسکات،¹ 1391: 97).

ساخت در سطوح مختلف، معانی متمایزی می‌یابد که عبارت‌اند از (لوپز و اسکات، 1391: 111):

- در سطح شکل‌شناسی اجتماعی؛ نظیر اشکال مختلف نهادها و گروه‌ها.
- در سطح سازمان اجتماعی به معنای دقیق کلمه، مدل‌های رفتاری، شبکه مناسبات اجتماعی نسبتاً ثابت و آثار فرهنگی پدید آمده.
- در سطح روان‌شناسی اجتماعی، رفتارها، کردارها و انگیزه‌ها.
- در سطح جامعه‌شناسی نظامی مستقل از حیات اجتماعی که همچون موجودی جاندار تداوم زمانی دارد و واکنشی متناسب با مقتضیات بیرونی نشان می‌دهد.

نظریه ارگانیک اجتماعی

به نظر اسپنسر، ارگانیک اجتماعی و ارگانیک زیستی خصوصیات مشترک بسیاری دارند. آن‌ها هر دو، به‌ویژه از آرایش پایدار و بادوام اجزای خود برخوردارند؛ یعنی بیانگر ثبات و دوام ساخت هستند. به‌علاوه، هم ساختارهای اجتماعی و هم ساختارهای زیستی را باید نتیجه فرایندهای رشد یا تحول قلمداد کرد (کوزر، لوئیس،² 1379: 159). در مورد ارگانیک اجتماعی، تحول ساختاری نتیجه تأثیر و تأثر کنش‌های افراد تشکیل‌دهنده آن ارگانیک است. البته این به معنای آن نیست که ارگانیک اجتماعی را

1 - Lopez and Scott

2 - Cozier and Lewis

باید مخلوق عمدی و آگاهانه (کنش) این افراد قلمداد کرد. اسپنسر با آدام اسمیت و دیگر نویسندگان عصر روشنگری اسکاتلند هم معتقد بود که وضعیت اجتماعی را باید نتیجه ناخواسته و طراحی نشده کنش‌های فردی دانست. اسپنسر به دنبال تشریح ساختارهای اجتماعی گوناگونی بود که تصور می‌کرد عناصر تشکیل‌دهنده همه جامعه‌ها هستند. او این ساختارها را ساختارهای پایدار، توزیع‌کننده و تنظیم‌کننده ارگانیسم اجتماعی می‌نامید.

نظریه روابط و مظاهر ساخت اجتماعی

دورکیم معتقد بود که واقعیات اجتماعی، آن دسته از شیوه‌های عمل، تفکر و احساس‌اند که در سراسر یک جامعه معین عمومیت دارند و می‌توانند بر اعضای خود نوعی «اجبار بیرونی» اعمال کنند (دورکیم، 1360). افراد در جهانی از واقعیات اجتماعی که پیش از آن‌ها وجود داشته، به دنیا می‌آیند و در بسیاری موارد، این واقعیات مدت‌ها پس از آنکه آنان می‌میرند، به بقای خود ادامه می‌دهند. این واقعیات، کلی، عینی یا بیرونی و پایدارند. واقعیات اجتماعی بیرونی، افراد را به طرق مختلف مجبور و ملزم می‌کنند. این واقعیات می‌توانند توانایی‌های افراد را برای عمل به شیوه‌ای خاص محدود کنند، فرصت‌های جدیدی برای آنان خلق کنند یا در میان کسانی که بنا به شیوه جامعه خودشان کاملاً اجتماعی شده‌اند، احساس تکلیف و تعهد به وجود آورند. مناسبات اجتماعی به الگوهای متمایزی تقسیم می‌شود و این الگوها را می‌توان «جزئی» از اجزای یک جامعه تلقی کرد. دورکیم، همانند اسپنسر، اجزای ساختاری (نظیر نظام‌های اخلاقی، اقتصادی، خانوادگی و دولت) را به اندام‌های بدن تشبیه می‌کرد. هریک از این اجزاء، مناسبات اجتماعی تخصصی و تفکیک‌شده‌ای است که در هر جامعه کارکرد ویژه‌ای دارد.

«مظاهر جمعی»، بعد دوم ساخت اجتماعی را تشکیل می‌دهند. مظاهر جمعی، پدیده‌هایی ذهنی‌اند و دورکیم معتقد بود تمام پدیده‌های ذهنی، در مواردی که محصول مستقیم و منحصر به فرد بیولوژی فردی نباشند، باید جزء واقعیات اجتماعی قلمداد شوند. این مظاهر جمعی، شامل عقاید، آراء، ارزش‌ها، نمادها و انتظاراتی است که هرچند تنها در ذهن افراد وجود دارد، اما می‌تواند از فردی به فرد دیگر منتقل شود، رفتار آنان را تنظیم و بر آن نظارت کند. مظاهر جمعی از طریق همین فرایند انتقال به صورت مشترک درمی‌آیند

و به این ترتیب، کمابیش در تمام جامعه استقرار می‌یابند. با این اوصاف، ساخت اجتماعی یک جامعه شامل مجموعه معینی از روابط حجمی و مظاهر جمعی، انواع دل‌بستگی‌ها و نظارت‌ها است که خصوصیات ویژه آن جامعه را مشخص می‌کند.

نظریه ساخت نهادی

پارسونز،¹ عام‌ترین معنای «ساخت» را «مجموعه‌ای از روابط الگومند نسبتاً پایدار میان واحدها» در نظر گرفت و چنین جمع‌بندی می‌کرد که «ساخت اجتماعی» مشخصاً عبارت است از: «نظام الگومندی از روابط اجتماعی میان کنشگران» (روشه،² 1376: 103). او عنوان می‌کرد که این قبیل الگوهای مناسبات اجتماعی را باید به‌منزله الگوهای هنجاری، یعنی نهادهای اجتماعی تلقی کرد.

از نظر پارسونز، نهادهای اجتماعی، چارچوب یا اسکلت یک جامعه را تشکیل می‌دهند. این قبیل نهادهای اجتماعی، ساختارهای کلانی چون ازدواج، تک‌همسری، درون‌همسری، پدرسالاری، مالکیت، قرارداد، چانه‌زنی جمعی، مبادلات کالایی، دیوان‌سالاری، تخصص، حاکمیت، حکومت انتخابی، توحید، فرقه مذهبی و آموزش اختیاری هستند. به‌علاوه، نهادهای خردی هم هستند که حیاتی موقت دارند؛ مانند در صف ایستادن، صحبت کردن افراد با همدیگر، شرکت در میهمانی شام و هدیه دادن به این نهادهای خرد و کلان در زیر چتر ساخت‌های نهادی‌ای از قبیل فئودالیسم، پاتریمونیالیسم، نظام صنعتی و سرمایه‌داری، گرد هم جمع می‌شود.

نظریه سطوح ساخت اجتماعی

هابرماس³ (1981) آن بعد از ساخت اجتماعی را که مولود کنش‌های ارتباطی است، نوعی «چارچوب نهادی» قلمداد می‌کند و بر سر آن است که این چارچوب نهادی یک «زیست جهان» اجتماعی و فرهنگی می‌سازد که تجارب روزمره را سامان می‌دهد. زیست جهان از «نظم‌ها و ترتیبات مقبولی» ساخته شده است که اعضای یک گروه اجتماعی با استفاده از آن‌ها عضویتشان را در گروه تنظیم می‌کنند و از این رهگذر از

1- parsons

2- Roche

3- Haber mas

همبستگی حراست می‌نمایند» (لوپز و اسکات،¹ 1385، به نقل از قاضیان)؛ بنابراین عمق وجود ساخت اجتماعی بعد دیگری نیز دارد که با توجه به جایگاه انسان‌ها در فضای اجتماعی، در جسم آن‌ها و همچنین در شیوه‌های اندیشه، احساس و رفتار آن‌ها درج و حک شده است. از این دیدگاه بدن و وجود جسمانی انسان به کانون آفرینش، بازآفرینی و دگرگونی ساختار اجتماعی تبدیل می‌شوند. نظم مجازی نهادها و رابطه‌ها در ارگانیسم‌های انسانی تجسد یافته‌اند. ارگانیسم‌هایی که کنش‌هایشان به ما امکان می‌دهد تا به وجودشان پی ببریم (لوپز و اسکات، 1391).

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر نوع، کاربردی و از نظر روش، پیمایشی است. روش گردآوری داده‌ها، با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته بوده که اعتبار آن سنجیده شده و مطلوب است و پایایی آن به وسیله ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای مدل بین 0/774 تا 0/911 به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول و خوب است. همچنین، محقق از دو روش مصاحبه نیمه ساختاریافته و پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده کرده است. این پژوهش در سه گام صورت گرفته است؛ در گام اول، به منظور شناسایی ابعاد و شاخص‌های تغییر ساختار اجتماعی ناشی از مهاجرت در استان قم، ابتدا به صورت مصاحبه نیمه ساختاریافته از 30 نفر از خبرگان (کارشناسان، برنامه‌ریزان، مسئولان و مدیران شهر قم) در زمینه موضوع پژوهش، 47 شاخص در شش بعد شناسایی شد؛ در گام دوم، این شاخص‌ها از طریق پرسشنامه در اختیار 12 نفر از خبرگان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد نظر خود را در این زمینه که با مهاجرت، کدام یک از شاخص‌ها در شهر قم تغییر کرده است، بیان کنند؛ نتایج حاصل از این سنجش، 37 شاخص در 6 بعد بود که حاصل حذف 10 شاخصی بود که از نظر خبرگان تأیید نشد. در گام سوم، از بین جامعه آماری این پژوهش که کلیه افراد ساکن شهر قم (اعم از بومی و غیربومی) بودند، تعداد 384 نفر با استفاده از فرمول کوکران و با استفاده از روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. سپس، این شاخص‌ها در اختیار آن‌ها قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد با توجه به هر شاخص نظر خود را در یک طیف پنج‌گزینه‌ای بیان کنند. در

این پژوهش اعتبار و پایایی اجزای مدل اندازه‌گیری (اعتبار مقیاس اندازه‌گیری) بررسی شده است که عبارت‌اند از:

جدول 1: بررسی اعتبار تشخیصی (واگرا)

احساس تعلق اجتماعی	سازگاری	انسجام اجتماعی	احساس امنیت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	سازه
					0/872**	اعتماد اجتماعی
				0/854**	0/640	مشارکت اجتماعی
			0/855**	0/303	0/430	احساس امنیت اجتماعی
		0/889**	0/300	0/573	0/702	انسجام اجتماعی
	0/854**	0/465	0/212	0/431	0/446	سازگاری
0/856**	0/262	0/411	0/167	0/318	0/263	احساس تعلق اجتماعی
						**ریشه دوم AVE

جدول بالا نشان می‌دهد که این پرسشنامه دارای اعتبار و پایایی مناسبی جهت سنجش اجزای ساختار اجتماعی است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون خی دو، کواریانس و آزمون تی استفاده شده است.

یافته‌ها

اطلاعات جمعیت‌شناختی که در پرسشنامه مورد سؤال قرار گرفت، عبارت‌اند از: جنسیت، سن، سطح تحصیلات، سابقه کار و نوع شغل.

جدول 2: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت

فراوانی تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی	جنسیت
35/9	35/9	138	زن
100	64/1	246	مرد
	100	384	کل

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، 138 نفر (حدود 36 درصد) از پاسخگویان زن و 246 نفر از آن‌ها (حدود 64 درصد) زن می‌باشند.

جدول 3: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب سن

سن	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
18 تا 30 سال	101	26/3	26/3
31 تا 40 سال	137	35/7	62/0
41 تا 50 سال	97	25/2	87/2
51 سال تا 60	29	7/6	94/8
61 سال و بالاتر	23	5/2	100
کل	384	100	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، افراد 31 تا 40 سال 35/7 درصد کل پاسخگویان را تشکیل می‌دهد که بیشترین حجم پاسخگویان از نظر سن است و افراد 61 سال و بالاتر تا با 5/2 درصد کل، کمترین حجم پاسخگویان را تشکیل می‌دهند.

جدول 4: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب سطح تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
دیپلم و پایین‌تر	135	35/2	35/2
فوق دیپلم	62	16/1	51/3
لیسانس	113	29/4	80/7
فوق لیسانس	47	12/3	93/0
دکتری	12	3/1	96/1
سایر	15	3/9	100
کل	384	100	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، افراد دیپلم و پایین‌تر (با 35/2 درصد کل) بیشترین حجم پاسخگویان را تشکیل می‌دهند. افراد با تحصیلات دکتری با حجم 3/9 درصد کمترین حجم نمونه را تشکیل داده‌اند.

جدول 5: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب مدت اقامت در استان قم

مدت اقامت	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
5 تا 10 سال	36	9/4	9/4
11 تا 20 سال	57	14/8	24/2
21 تا 30 سال	110	28/7	52/9
31 تا 40 سال	99	25/8	78/6
41 تا 50 سال	48	12/5	91/1
بیش از 50 سال	34	8/9	100
کل	384	100	

همان طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، پاسخگویانی که 21 تا 30 سال سابقه سکونت در استان قم داشتند، بیشترین حجم پاسخگویان را تشکیل می‌دهند (28/6 درصد کل) و کمترین پاسخگویان سابقه سکونت بیش از 50 سال داشتند.

توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب وضعیت بومی شده

جدول 6: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب وضعیت بومی شده

وضعیت	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
بومی استان قم	187	48/7	48/7
مهاجر از سایر شهرهای ایران	178	46/4	95/1
مهاجر از سایر کشورها	19	4/9	100
کل	384	100	

همان طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، 187 نفر (48/7 درصد) از پاسخگویان بومی استان قم بودند و 46/4 مهاجر از سایر استان‌ها بودند که این دو گروه تقریباً حجم برابری را در میان پاسخگویان تشکیل داده‌اند. پاسخگویانی که از سایر کشورها بودند، حدود پنج درصد حجم پاسخگویان و کمترین حجم پاسخگویان را تشکیل داده‌اند.

در مصاحبه نیمه ساختاریافته در مجموع، 47 شاخص شناسایی شد که این شاخص‌ها در شش بعد جای گرفته‌اند. در بعد اعتماد اجتماعی هفت شاخص، در بعد مشارکت اجتماعی شش شاخص، در بعد احساس امنیت اجتماعی شش شاخص، در بعد انسجام اجتماعی چهارده شاخص، در بعد سازگاری اجتماعی شش شاخص و در بعد تعلق اجتماعی هشت شاخص شناسایی شد. سپس، به منظور اعتباربخشی این شاخص‌ها، شاخص‌ها در قالب پرسشنامه‌ای پنج‌درجه‌ای با نظر اساتید در اختیار 12 نفر از خبرگان آشنا به موضوع پژوهش و متخصص در حوزه جامعه‌شناسی و آشنا به استان قم قرار گرفت تا نظر ایشان به منظور اعتباربخشی شاخص‌های شناسایی شده کسب شود. برای بررسی نتایج حاصل از این پرسشنامه‌ها آزمون دوجمله‌ای انجام گرفت. با توجه به نتایج آزمون دوجمله‌ای، از آنجاکه ضریب معناداری برای شاخص میزان اطمینان به افراد، با قومیت متفاوت، از بعد اعتماد اجتماعی، شاخص‌های مشارکت افراد با قومیت‌های مختلف در امور اجتماعی و مشارکت افراد با قومیت‌های مختلف در امور سیاسی از بعد مشارکت اجتماعی، شاخص‌های ایجاد شبکه‌های اجتماعی بین افراد با قومیت‌های

مختلف، میزان وابستگی قومی، میزان وابستگی نژادی، میزان توافق آگاهانه درباره ارزش‌های قومیت‌های مختلف و میزان توافق آگاهانه درباره ارزش‌های قومیت‌های مختلف، از بعد انسجام اجتماعی، شاخص تطابق با زبان قومیت‌های مختلف، از بعد سازگاری اجتماعی و درنهایت، شاخص تمایل به ادامه زندگی در شهر از بعد احساس تعلق اجتماعی بیش از سطح تشخیص آزمون به دست آمد که نشان می‌دهد در تمامی این شاخص‌ها فرض صفر رد می‌شود و نتایج نشان می‌دهد این شاخص‌ها از نظر خبرگان در استان قم تغییر نکرده‌اند؛ اما ضریب معناداری در سایر شاخص‌ها برابر با صفر و کمتر از سطح خطای 0/05 است؛ بنابراین در تمامی این شاخص‌ها فرض صفر رد می‌شود و نتایج نشان می‌شود شاخص‌های مذکور از نظر خبرگان تغییر کرده است؛ بنابراین شاخص‌هایی که در استان قم ناشی از مهاجرت باعث تغییر ساختار اجتماعی شده است، در مجموع، 37 شاخص است که در جدول زیر بیان شده است.

جدول 7: شاخص‌هایی تغییر یافته در استان قم در اثر مهاجرت

شاخص	بعد
ارتباط مبتنی بر اعتماد بین قومیت‌های مختلف	اعتماد اجتماعی
ایجاد گروه‌های دوستی بین قومیت‌های مختلف	
ارتباط با همسایگان با قومیت‌های مختلف	
اطمینان به غریبه‌ها	
باور به صداقت قومیت‌های دیگر	مشارکت اجتماعی
میزان بده بستان‌های مالی بین افراد با قومیت‌های مختلف	
مشارکت در برنامه‌های مذهبی قومیت‌های دیگر	
مشارکت افراد با قومیت‌های مختلف در امور خیریه	
مشارکت افراد با قومیت‌های مختلف در امور فرهنگی	احساس امنیت اجتماعی
مشارکت در اموری برای هم‌رنگی با قومیت‌های مختلف مانند زبان و ...	
احساس امنیت اجتماعی میان قومیت‌های مختلف	
توجه افراد به رفاه و آسایش قومیت‌های دیگر	
احساس امنیت اقتصادی در میان قومیت‌های مختلف	انسجام اجتماعی
وجود جرم و جنایت در جامعه	
وجود انحرافات اجتماعی	
هنجارشکنی در جامعه	انسجام اجتماعی
همکاری بین افراد و گروه‌ها با قومیت‌های مختلف	
تقویت / تضعیف خرده‌فرهنگ‌ها با قومیت‌های مختلف	

شاخص	بعد
تعهد اجتماعی بین افراد با قومیت‌های مختلف	سازگاری اجتماعی
همرنگ شدن باورهای افراد با قومیت‌های مختلف	
همبستگی در سلايق و ذائقه‌های افراد با قومیت‌های مختلف	
تغییر در دیدگاه افراد با قومیت‌های مختلف نسبت به هم	
شیوع وصلت در میان افراد با قومیت‌های مختلف	
میزان وابستگی فرهنگی	
جدایی‌گزینی قومیتی برای سکونت	
پذیرش شباهت و تفاوت‌های قومیت‌های مختلف	
تطابق با زبان قومیت‌های مختلف	
پذیرش هنجارهای قومیت‌های دیگر	
پذیرش ارزش‌های قومیت‌های دیگر	احساس تعلق اجتماعی
عمل به فرهنگ خاص قومیت خود	
تطابق با آداب و رسوم فرهنگ‌های دیگر	
میزان مشارکت در جهت بهبود فضای شهری	
میزان مشارکت در جهت ارتقای وضعیت اقتصادی شهری	
میزان فعالیت‌های فردی و گروهی برای توسعه شهری شهر	
هویت‌یابی از شهر محل سکونت	
حس غرور از پیشرفت شهر محل سکونت	
میزان علاقه به شهر	احساس تعلق اجتماعی
حس غرور از زندگی در شهر محل سکونت	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، در مجموع، 37 شاخص در شش بعد شناسایی شد که به ترتیب، در بعد اعتماد اجتماعی 6 شاخص، در بعد مشارکت اجتماعی 4 شاخص، در بعد احساس امنیت اجتماعی 6 شاخص، در بعد انسجام اجتماعی 9 شاخص، در بعد سازگاری اجتماعی 7 شاخص و در بعد احساس تعلق اجتماعی 7 شاخص شناسایی شد. برای بررسی وضعیت شاخص‌های تغییر ساختار اجتماعی ناشی از مهاجرت در استان قم، پرسشنامه‌ای در قالب 37 شاخص شناسایی شده و در اختیار ساکنین قم قرار داده شد و از آن‌ها خواسته شد وضعیت تغییر ساختار اجتماعی را در هر یک از این شاخص‌های شناسایی شده در استان قم بیان کنند. به‌منظور اعتباربخشی شاخص‌های به‌دست‌آمده، تحلیل عاملی تأییدی انجام گرفت. به این منظور، ابتدا تحلیل عاملی تأییدی برای تمامی ابعادی که بیش از سه شاخص

برای بررسی آن‌ها در نظر گرفته شده بود، انجام گرفت. سپس، مدل اندازه‌گیری ارزیابی شد. شایان‌ذکر است برازش مدل‌ها توسط یک سری شاخص‌ها بررسی می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سه دسته شاخص برازش مدل در نظر گرفته می‌شود: شاخص‌های مطلق، شاخص‌های افزایشی و شاخص‌های مقتصد.

جدول 8: شاخص‌های برازش مدل

شاخص	نام اختصاری	سطح قابل قبول
شاخص‌های مطلق برازش¹		
کای اسکوئر ²	χ^2 (df, p)	$P \geq \alpha$
شاخص‌های نیکیوی برازش³		
شاخص نیکیوی برازش ³	GFI	حداقل 0/9
ریشه دوم میانگین مربعات خطای برآورد⁴		
ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده ⁵	RMSEA	حداکثر 0/08
شاخص‌های برازش افزایشی⁶		
شاخص توکر- لویز⁷		
شاخص توکر- لویز ⁷	TLI	حداقل 0/9
شاخص برازش هنجار شده⁸		
شاخص برازش هنجار شده ⁸	NFI	حداقل 0/9
شاخص برازش تطبیقی⁹		
شاخص برازش تطبیقی ⁹	CFI	حداقل 0/9
شاخص‌های برازش مقتصد¹⁰		
کای اسکوئر نسبی ¹¹	χ^2 / df	$\chi^2 / df \leq 5$

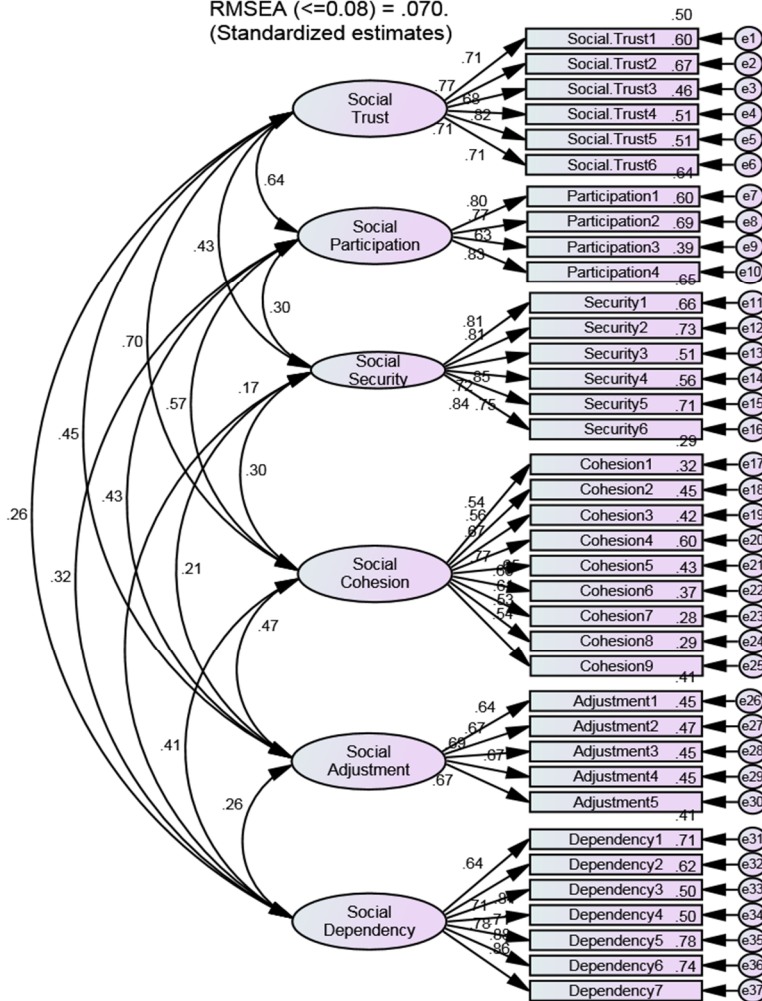
منبع: (2006) Ho; (2010) Byren; (2006) Hair et al.; شوماخر و لومکس (1388)

همچنین، مدل اندازه‌گیری تحقیق به صورت شکل زیر طراحی شد.

- 1- Absolute Fit Measures
- 2- Chi-square statistic
- 3- Goodness-of-Fit Index
- 4- Root Mean Square Error of Approximation
- 5- Root Mean square Residual
- 6- Incremental Fit Measurement
- 7-Tucker-Lewis Index
- 8- Normed Fit Index
- 9- Comparative Fit Index
- 10- Parsimonious Fit Index
- 11- Normed Chi-square

Chi-square (df) = 1727.182 (614); Pvalue ($>=0.05$) = .000;
 Relative Chi-Sq (≤ 5) = 2.183; RMR (≤ 0.08) = .079;
 GFI ($>=0.9$) = .912; CFI ($>=0.9$) = .941; IFI ($>=0.9$) = .942;
 RMSEA (≤ 0.08) = .070.
 (Standardized estimates)

شکل 1: مدل اندازه‌گیری تحقیق

چولگی داده‌ها در فاصله 0/953- (شاخص 3 بعد مشارکت اجتماعی) و 0/904 (شاخص 3 بعد احساس امنیت اجتماعی) و کشیدگی داده‌ها در فاصله 0/675- (شاخص 3 بعد اعتماد اجتماعی) و 0/892 (شاخص 1 بعد احساس امنیت اجتماعی) است که نشان می‌دهد داده‌ها نرمال است.

برازش مدل¹:

جدول شماره (9) شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری را نشان می‌دهد. با توجه به جدول، $P < 0/05$ ؛ بنابراین کای اسکوئر معنادار نیست؛ اما سایر شاخص‌ها، برازش مدل را تأیید می‌کنند.

جدول 9: شاخص‌های برازش مدل برای مدل اندازه‌گیری

AGFI	GFI	RMR	CMIN/DF	P	DF	CMIN	NPAR	مدل
0/870	0/912	0/079	2/183	0/000	614	1727/182	89	مدل تحقیق
	1/000	0/000			0	0/000	703	مدل اشباع
0/202	0/244	0/335	14/553	0/000	666	9692/490	37	مدل مستقل
RMSEA	CFI	TLI	IFI	RFI	NFI	مدل		
		rho2	Delta2	rho1	Delta1			
0/070	0/941	0/919	0/942	0/869	0/895			مدل تحقیق
	1/000		1/000		1/000			مدل اشباع
0/188	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000			مدل مستقل

برای ارزیابی مدل تحلیل عاملی تأییدی و مدل ساختاری چندین مشخصه برازندگی وجود دارد. در این پژوهش برای ارزیابی مدل تحلیل عاملی تأییدی و تحلیل ساختاری از شاخص‌های کای دو، میانگین مجزورات باقیمانده (RMR)، شاخص برازندگی (GFI)، شاخص تعدیل برازندگی (AGFI)، شاخص نرم‌شده برازندگی (NFI)، شاخص نرم‌نشده برازندگی (NNFI)، شاخص برازندگی فزاینده (IFI)، شاخص برازندگی تطبیقی (CFI) و شاخص بسیار مهم ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب RMSEA استفاده شده است.

برخی محققان از نسبت مجذور کای دو به درجه آزادی (کای اسکوئر نسبی) به‌عنوان شاخص جایگزینی استفاده می‌کنند که در مدل حاضر این مقدار 2/813 محاسبه شده است که چون کمتر از میزان 5 است، قابل قبول است. معیار GFI نشان‌دهنده اندازه‌ای از مقدار نسبی واریانس‌ها و کوواریانس‌ها است که توسط مدل تبیین می‌شود. این معیار بین صفر تا یک متغیر است که هرچه به عدد یک نزدیک‌تر

باشد، نیکویی برازش مدل با داده‌های مشاهده‌شده بیشتر است. مقدار GFI گزارش‌شده برای این مدل برابر با مقدار 0/90 است. برای بررسی اینکه مدل موردنظر چگونه برازندگی و صرفه‌جویی را با هم ترکیب می‌کند، از شاخص بسیار توانمند ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب RMSEA استفاده شده است. برای مدل‌های خوب 0/08 و کمتر است. هرچه برای مدل مورد آزمون نزدیک‌تر به صفر باشد، مدل مذکور برازش بهتری دارد. مقدار شاخص RMSEA در این مدل 0/070 است که نشان از تبیین مناسب کوواریانس‌ها دارد.

همچنین، در این تحقیق آزمون تی تک‌نمونه اجرا شد. به این منظور، امتیاز هر یک از متغیرها با توجه به داده‌های جمع‌آوری‌شده از طریق پرسشنامه با استفاده از میانگین‌گیری محاسبه شد. بر اساس نظر خبرگان، در طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت مقدار بالاتر از 3 برای میانگین هر متغیر در صورتی که معنادار باشد، بیانگر این است که آن شاخص در وضعیت مناسب قرار دارد؛ بنابراین چنانچه امتیاز یک متغیر حداکثر برابر با 3 باشد (در صورت معنادار بودن)، وضعیت این متغیر مناسب شناخته نمی‌شود.

جدول 10: نتایج آزمون تی برای بررسی وضعیت شاخص‌ها و ابعاد

مقدار مفروض تی = 3						
متغیر	میانگین	مقدار تی	درجه آزادی	ضریب معناداری	تفاوت میانگین	سطح اطمینان 95%
					حد پایین	حد بالا
اعتماد اجتماعی	2/8286	3/931-		0/000	0/17144-	0/0857- 0/2572-
شاخص 1	3/2760	5/637		0/000	0/27604	0/1798 0/3723
شاخص 2	3/0599	1/044		0/297	0/05990	0/0529- 0/1726
شاخص 3	2/6224	6/012-		0/000	0/37760-	0/5011- 0/2541-
شاخص 4	2/5104	9/162-		0/000	0/48958-	0/5946- 0/3845-
شاخص 5	2/9609	819-		0/413	0/03906-	0/1328- 0/0547-
شاخص 6	2/5417	7/290-		0/000	0/45833-	0/5819- 0/3347-
مشارکت اجتماعی	2/9876	0/246-		0/805	0/01237-	0/1111- 0/0863
شاخص 1	2/7943	3/399-		0/001	0/20573-	0/3247- 0/0867-
شاخص 2	3/0234	0/363		0/717	0/02344	0/1035- 0/1504
شاخص 3	2/8464	2/620-		0/009	0/15365-	0/2690- 0/0383-
شاخص 4	3/2865	4/825		0/000	0/28646	0/1697 0/4032
احساس امنیت اجتماعی	3/0790	1/655		0/099	0/07899	0/0149- 0/1729
شاخص 1	3/3438	6/739		0/000	0/34375	0/2435 0/4440
شاخص 2	3/1771	2/901		0/004	0/17708	0/0571 0/2971

مقدار مفروض تی = 3						
متغیر	میانگین	مقدار تی	درجه آزادی	ضریب معناداری	تفاوت میانگین	سطح اطمینان 95%
					حد پایین	حد بالا
شاخص 3	2/8568	2/469-		0/014	0/14323-	0/0291-
شاخص 4	3/1484	2/706		0/007	0/14844	0/0406
شاخص 5	3/0990	1/654		0/99	0/09896	0/0187-
شاخص 6	2/8490	2/592-		0/010	0/15104-	0/0365-
انسجام اجتماعی	2/9578	1/253-		0/211	0/04225-	0/1085-
شاخص 1	2/9349	1/359-		0/175	0/06510-	0/0291
شاخص 2	2/8646	2/945-		0/003	0/13542-	0/0450-
شاخص 3	2/9688	0/672-		0/502	0/03125-	0/0601
شاخص 4	2/8672	2/684-		0/008	0/13281-	0/0355-
شاخص 5	2/9219	1/602-		0/110	0/07812-	0/0177
شاخص 6	3/2005	3/800		0/000	0/20052	0/0968
شاخص 7	2/6328	5/892-		0/000	0/36719-	0/2447-
شاخص 8	2/9505	1/000-		0/318	0/04948-	0/0478
شاخص 9	3/2786	5/431		0/000	0/27865	0/3795
سازگاری اجتماعی	3/1604	4/123		0/000	0/16042	0/0839
شاخص 1	3/2682	5/011		0/000	0/26823	0/3735
شاخص 2	3/1198	2/301		0/022	0/11979	0/0174
شاخص 3	3/0182	0/340		0/734	0/01823	0/1237
شاخص 4	3/3490	7/223		0/000	0/34896	0/4439
شاخص 5	3/0469	0/887		0/376	0/04688	0/1508
احساس تعلق اجتماعی	3/5688	12/430		0/000	0/56882	0/4788
شاخص 1	3/3229	6/000		0/000	0/32292	0/4287
شاخص 2	3/6901	12/285		0/000	0/69010	0/8006
شاخص 3	3/5339	9/197		0/000	0/53385	0/6480
شاخص 4	3/4245	7/447		0/000	0/42448	0/5365
شاخص 5	3/4193	7/550		0/000	0/41927	0/5285
شاخص 6	3/8776	16/556		0/000	0/87760	0/9818
شاخص 7	3/7135	12/256		0/000	0/71354	0/8280

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، ضریب معناداری شاخص 5 از بعد اعتماد اجتماعی، بعد مشارکت اجتماعی و شاخص 2 آن، بعد احساس امنیت اجتماعی و شاخص 5 آن، بعد انسجام اجتماعی و شاخص‌های 1، 3، 5 و 8 آن و شاخص‌های 3 و 5 از بعد سازگاری اجتماعی، بیش از سطح تشخیص آزمون است؛ بنابراین در تمامی ابعاد و شاخص‌های مذکور فرض صفر تأیید می‌شود و در نتیجه، میانگین آن‌ها تفاوت معناداری

با عدد مفروض 3 ندارد و تمامی آن‌ها در وضعیت نامناسب قرار دارند. ضریب معناداری برای سایر ابعاد و شاخص‌ها برابر با صفر و کمتر از 0/05 است؛ بنابراین میانگین این شاخص‌ها و ابعاد با میانگین مفروض (عدد 3) تفاوت معنادار دارد. از طرفی، حدود بالا و پایین برای شاخص‌های 3، 4 و 6 از بعد اعتماد اجتماعی و بعد اعتماد اجتماعی، شاخص‌های 1 و 3 از بعد مشارکت اجتماعی، شاخص‌های 3 و 6 از بعد احساس امنیت اجتماعی و شاخص‌های 2، 4 و 7 از بعد انسجام اجتماعی، در محدوده منفی قرار دارند و مقدار میانگین آن‌ها کمتر از مقدار مفروض 3 است؛ بنابراین این ابعاد و شاخص‌ها در وضعیت نامناسب قرار دارند. وضعیت سایر ابعاد و شاخص‌ها مناسب است.

بحث و نتیجه‌گیری

مهاجرت پدیده خاصی است که به اشکال مختلفی، جنس و گروه‌های سنی، پیروان مذهبی، فعالان سیاسی، اقلیت‌های قومی، دارندگان تخصص، ثروت و مهارت را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در مواردی نیز به شکل عام و همگانی ظاهر می‌شود و از جمله موضوعات مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران بوده است. مهاجرت یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی محسوب می‌شود و از جمله مسائلی است که اکثر کشورها با آن مواجه‌اند و طی دهه‌های اخیر پیامدهای مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، محیط‌زیستی و کالبدی را به همراه داشته و مدیریت آن همواره یکی از چالش‌های اساسی پیش روی برنامه‌ریزان و مدیران بوده است. مهاجرت اثرات اجتماعی و اقتصادی خاصی را بر شهرها و مناطق مهاجرپذیر به جا می‌گذارد که باعث تغییر ساخت اجتماعی آن شهرها می‌شود. از جمله شهرهایی که تحت تأثیر مهاجرت قرار گرفته است، شهر قم است که سالیان درازی است مهاجران را در خود جای داده است و سالانه افرادی به این شهر می‌آیند تا زندگی جدیدی را در این شهر آغاز کنند. حضور این مهاجران که از اقلیت‌ها، قشرها و اقوام مختلفی هستند، باعث تغییر ساخت اجتماعی این شهر شده است.

در این پژوهش نقش و تأثیر مهاجرت در تغییر ساختار و نظم اجتماعی شهر قم بررسی گردید. نتایج حاصل از این سنجش، 37 شاخص در 6 بعد بود که حاصل حذف 10 شاخصی بود که از نظر خبرگان تأیید نشد. سپس، این شاخص‌ها در اختیار 384 نفر از ساکنین شهر قم (اعم از بومی و غیربومی)، قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد با توجه

به هر شاخص نظر خود را در یک طیف پنج گزینه‌ای بیان کنند. نتایج تحلیل داده‌های حاصل از این پیمایش نشان داد فقط شاخص ارتباط مبتنی بر اعتماد بین قومیت‌های مختلف از بعد اعتماد، شاخص مشارکت در امور برای هم‌رنگی با قومیت‌های مختلف مانند زبان و... از بعد مشارکت اجتماعی، شاخص‌های احساس امنیت اجتماعی میان قومیت‌های مختلف، توجه افراد به رفاه و آسایش قومیت‌های دیگر و وجود جرم و جنایت در جامعه از بعد احساس امنیت اجتماعی، شاخص‌های تغییر در دیدگاه افراد با قومیت‌های مختلف نسبت به هم و جدایی‌گزینی قومیتی برای سکونت از بعد انسجام اجتماعی، شاخص‌های پذیرش شباهت و تفاوت‌های قومیت‌های مختلف، تطابق با زبان قومیت‌های مختلف و پذیرش ارزش‌های قومیت‌های دیگر از بعد سازگاری اجتماعی و درنهایت، شاخص‌های میزان مشارکت در جهت بهبود فضای شهری، میزان مشارکت در جهت ارتقای وضعیت اقتصادی شهری، میزان فعالیت‌های فردی و گروهی برای توسعه شهری شهر، هویت‌یابی از شهر محل سکونت، حس غرور از پیشرفت شهر محل سکونت و میزان علاقه به شهر از بعد احساس تعلق اجتماعی در وضعیت مناسب قرار دارند و سایر شاخص‌های تغییر ساختار و نظم اجتماعی ناشی از مهاجرت در وضعیت نامناسب قرار دارد.

پیشنهادها

- 1- در این پژوهش تنها اثر مهاجرت بر ساختار و نظم اجتماعی شهر قم مورد مطالعه قرار گرفته است، لازم است پژوهشگران دیگر به عوامل دیگر مؤثر بر تفاوت ساختار و نظم اجتماعی پرداخته و مطالعات دیگری در این زمینه و در شهرهای مهاجرپذیر دیگر صورت گیرد.
- 2- برای ایجاد نظم و امنیت می‌توان به مفاهیمی مانند ارتباط مبتنی بر اعتماد بین قومیت‌های مختلف، توجه افراد به رفاه و آسایش قومیت‌های دیگر، تغییر در دیدگاه افراد با قومیت‌های مختلف نسبت به هم پذیرش شباهت و تفاوت‌های قومیت‌های مختلف، پذیرش ارزش‌های قومیت‌های دیگر، حس غرور از زندگی در شهر محل سکونت تأکید نمود و در این زمینه فرهنگ‌سازی بیشتری کرد.

- 3- در پژوهش‌های بعدی به برخی از ابعاد ساختار اجتماعی که در این پژوهش در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند، مانند اعتماد اجتماعی، صورت پذیرد.
- 4- برای ایجاد امنیت اجتماعی باید به مواردی مانند مشارکت در اموری برای هم‌رنگی با قومیت‌های مختلف مانند زبان و...، تطابق با زبان قومیت‌های مختلف، پذیرش شباهت و تفاوت‌های قومیت‌های مختلف، میزان مشارکت در جهت بهبود فضای شهری، میزان مشارکت در جهت ارتقای وضعیت اقتصادی شهری، میزان فعالیت‌های فردی و گروهی برای توسعه شهری شهر، هویت‌یابی از شهر محل سکونت توجه نموده و برنامه‌هایی در جهت تقویت آن‌ها ارائه کرد.
- 5- با توجه به اینکه نیمی از شاخص‌های امنیت اجتماعی در وضعیت مناسب به سر می‌برد، پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های بعدی به بقیه شاخص‌های امنیت اجتماعی که در این تحقیق ذکر شده است توجه بیشتری مبذول شود.
- 6- در جهت اعتلای ساختار اجتماعی شهرهای مهاجرپذیر باید به مفاهیمی از جمله اعتماد اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، انسجام اجتماعی، سازگاری اجتماعی، احساس تعلق اجتماعی پرداخت و در برنامه‌ریزی‌ها به آن‌ها توجه کرد تا نظم و امنیت اجتماعی ناشی از آن‌ها بیشتر شود.

- اصلانی، مجتبی (1388). «بررسی روند مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه اخیر و تأثیر آن بر امنیت ملی». فصل‌نامه جمعیت، شماره پنجاه و شش.
- ایمانی، محمدتقی (1386). «مهاجرت در کشورهای جهان سوم». مجله ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال بیست و دوم، شماره سوم (پاییز).
- زرقانی، سید هادی؛ موسوی، سیده زهرا (1392). «مطالعات راهبردی». سال شانزدهم، شماره اول.
- محمدزاده، پرویز؛ محمدپور، اسماعیل (1389). «تحلیل اقتصادی - اجتماعی بر تأثیرگذاری مهاجرت بر امنیت کشور». مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش ملی مهاجرت - نظم و امنیت، مشهد مقدس، (جلد اول)، ص 205.
- عبدالملکی، رضا (1389). «مهاجرت نخبگان و رهیافت‌های حل بحران». مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش ملی مهاجرت.
- جعفری معطر، فریدون (1387). «مهاجرت نخبگان؛ بررسی زمینه‌های مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان نخبه به مهاجرت از کشور». (چاپ اول)، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- مهماندار، محمدرضا؛ محمدی، حمیدرضا؛ محمدی، علی (1389). «بررسی علل مهاجرت‌های غیرقانونی و تأثیر آن بر نظم و امنیت». مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش ملی مهاجرت - نظم و امنیت، مشهد مقدس (جلد سوم).
- عبادی‌نژاد، سید علی (1383). «نقش حاشیه‌نشینی در بروز ناامنی». فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی.
- ریشه، گی (1376). «جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز». (ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر)، (چاپ اول)، تهران: انتشارات تبیان.
- عزیزپور، فرهاد؛ خلیلی، احمد؛ محسن‌زاده، آرمین؛ حسینی حاصل، صدیقه (1390). «تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور». فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره یکصدوسی و پنج.
- کوزر، لوئیس (1379). «زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی». (ترجمه محسن ثلاثی)، (چاپ هشتم)، تهران: نشر علمی.
- گیدنز، آ (1387). «جامعه‌شناسی». (ترجمه منوچهر کاشانی)، تهران: نشر نی.
- دورکیم، امیل (1360). «جامعه‌شناسی و فلسفه». (ترجمه فرحناز خمسه‌ای)، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

- لوپزو اسکات (1391). «ساختار اجتماعی». (ترجمه حسین قاضیان)، تهران: انتشارت آشیان.
- حاج حسینی، حسین (1385). «سیری در نظریه‌های مهاجرت». فصلنامه راهبرد، شماره چهل و یک.